

Документално наследство в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Паметта за балканските войни

Ивана Николова
УниБИТ, София

Documentary heritage in the National Library of St. St. Cyril and Methodius. The memory of the Balkan wars

Ivana Nikolova
University of Library studies and Information technologies, Sofia

Abstract: *The report focuses on the problems related to the conservation and preservation of memories of the wars, as well as the role of the National Library „St. St. Cyril and Methodius „, in their preservation. In this regard, one part of the documentary heritage that is preserved in the NBKM funds is directly related to the Balkan wars (1912-1913). The focus is on the historical significance of these wars in the context of memory preservation. The important mission of the National Library „St. St. Cyril and Methodius“, „ The library stands as a guardian who enriches the understanding of the past stored in thousands of pages. It is one of the many guarantees for the preservation of the collective memory of the Bulgarian people. The preservation of the documentary heritage is of paramount importance, which is why NBKM actively participates in the celebrations of important historical events related to Bulgarian history.*

Keywords: *memory, balkan wars, documentary heritage, protection, preservation.*

Резюме: Докладът се съсредоточава върху проблемите, свързани със съхраняването и опазването на спомените за войните, както и ролята на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в запазването им. В това отношение, една част от документалното наследство, което се съхранява във фондовете на НБКМ е пряко свързано с Балканските войни (1912-1913). Акцентът е насочен към историческото значение на тези войни в контекста на запазването на паметта. Подчертава се и важната мисия на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Библиотеката, стои като пазител, който обогатява разбиранията за миналото съхранени в хилядите страници. Тя е един от многото гаранتي за запазването на колективната памет на българския народ. Опазването на

документалното наследство е от първостепенно значение, именно затова НБКМ активно участва в честванията на важни исторически събития, свързани с българската история.

Ключови думи: памет, балкански войни, документлно наследство, опазване, съхранение.

Увод

Историята отеква през коридорите на времето, запазено в крехките страници на стари дневници, натрапчивите черно-бели изображения, заснети от ранните фотографии, и трогателните разкази на онези, които са станали свидетели на опустошенията на войната. В стремежа да разберем миналото и да почетем колективната памет на най-бурните моменти от човешката история, незаменяема роля играят институции, като Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. За да се изследва дълбокото значение на документирането на военните спомени, с особен акцент върху Балканските войни от 1912-1913 г. Националната библиотека стои като страж в опазването на това историческо наследство ще се отправим на пътешествие в миналото. Докато се ровим в анализите на историята, Балканските войни се очертават като ключова глава, влияеща не само на Балканския полуостров, но и оформяща по-широкия пейзаж на Европа в началото на XX век. Причините, последствията и човешките истории, които се разгръщат в този бурен период, са запечатани в съзнанието на учени, историци и потомци. И все пак, това са осезаемите реликви от тази епоха, писмата, написани от войници, снимките, направени на бойните полета, и официалните документи, които позволяват да прескочим времето и да влезем в „обувките“ на онези, които бяха хванати във водовъртежа на конфликта. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, пазител на културно-историческото ни наследство, стои като бастион на паметта. Зад стените му се крие съкровищница от документи, снимки и артефакти от Балканските войни, внимателно запазени и предоставени на разположение на тези, които се стремят да разгадаят миналото. Доклад цели да представи и проследи безценната роля на библиотеката по отношение на документирането и съхраняването на историята на Балканските

войни. Обръща се внимание и на предизвикателствата, пред които е изправена, значението на нейните колекции и образователните инициативи, които предприема, за да гарантира, че паметта за тези войни ще продължи. Пътуването към разкриване на паметта за войните не е просто историческо начинание, то е свидетелство за споделената ни човечност и почит към издръжливостта на онези, които са преживели мъчителни времена.

1. Балканските войни в периода 1912-1913 година

След провъзгласяването на Независимостта на България през 1908 г. националното обединение на българския народ става не само обективна необходимост, но и важен фактор за неговото политическо, икономическо и културно развитие. На 29 февруари 1912 г. се полагат основите на Балканския съюз със сключването на договор между България и Сърбия, а по-късно и с Гърция и Черна гора. От съюзническите войски най-многобройна и силна е Българската армия. Тя мобилизира 600 000 души, от които 370 000 вземат непосредствено участие във войната. Сърбия изпраща на фронта 190 000 души, Гърция – 120 000, а Черна Гора – 30 000 души. Българският народ е готов да се бие за освобождението на братята си от Македония и Одринска Тракия. В мобилизационните пунктове се стичат хиляди запасни чинове и доброволци. От хилядите бежанци – доброволци се създава Македоно-Одринското опълчение в състав 14 670 души, които вземат активно участие във войната. На 5 октомври 1912 г. започва настъплението на съюзниците срещу турската армия. Българската армия, която покрива Тракийския фронт, главния театър на бойните действия, постига значителни успехи. Главното командване насочва 2-ра армия начело с генерал Никола Иванов към Одрин, 1-ва армия начело с генерал Васил Кутинчев – в участъка към Одрин и Лозенград, а 3-та армия начело с генерал Радко Димитриев, която остава скрита за турското командване – към Лозенград, срещу десния фланг на 250 000-та Източна турска армия на Абдулах паша. В първата стратегическа операция – Лозенградското срещно сражение, в ожесточени боеве при Селиолу, Гечкенли, Ескиполос, Петра и Ереклер 1-ва и 3-та армии извоюват пълна победа. Бързи при развърщането си и стремителни в действията си, те завършват в тактически мащаб с

мошен удар „на нож”. На 11 октомври 1912 г. е овладяна крепостта Лозенград. Дезорганизирана, Източната турска армия отстъпва панически на юг.

На 17 май 1913 г. се подписва Лондонският мирен договор. Лозунгът „Балканите на балканските страни” е осъществен. Освободени са Пиринският край, Родопската област и Странджанският район. България дава най-големи загуби – над 85 000 души, Сърбия – 31 000, Черна гора – 16 000 и Гърция – 5000 души.[3]

Фиг.1. Военно облекло на войниците от Балканската война

<https://militarymuseum.bg/ekspozitsii/hronologichna/balgarskata-armiya-v-balkanskite-vojni-1912-1913-g/>

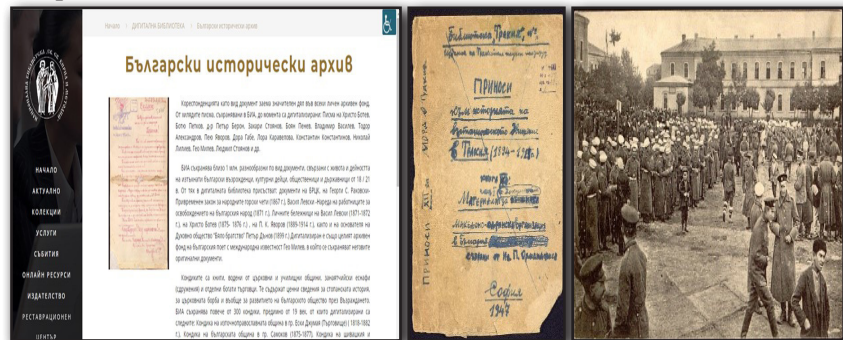
В последвалата Втора балканска (Междусъюзническа) война 1913 г. политици и дипломати проиграват спечеленото с кръвта на десетките хиляди български воители. Българската армия е принудена да воюва срещу доскорошните си съюзници Сърбия, Гърция и Черна гора, които отхвърлят предишните договори и споразумения. От север, с искане за териториални компенсация в Добруджа настъпва Румъния, а Турция прониква в Югоизточна България.

В началото на юли 1913 г., в отбранителното сражение при с. Калиманци, 4-та армия спира настъплението на сръбските, черногорски и гръцки войски и те преминават в отбрана. Възможността за успешно контранастъпление и обкръжаване на гръцката армия, проникнала в района на Кресненското дефиле, заставя Сърбия и Гърция да се съгласят на примирие. Мирният договор е подписан на 28 юли 1913 г. в Букурещ. По бойните полета за един месец за-

гиват 33 000 българи, а 60 000 са ранени. Страната е ограбена и разпокъсана.[3]

2. Дигитални колекции посветени на паметта за войните в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Главна мисия на Националната библиотека е събирането, разкриването и предоставянето на целокупната национална книжнина. Нейно задължение е опазването за поколенията на неприкосновения архив от националните ръкописни съкровища, възрожденската книжнина и модерната печатна продукция на държавата. Историята на Националната библиотека е тясно свързана със съдбините на България, както и с имената на видни политици и дейци на културата. От създаването си до днес тя се развива като най-голямата обществена библиотека, осигуряваща широк и равен достъп на всички групи от населението до богатите си фондове литература и периодични издания, аудиовизуални документи и, особено през последните години, до електронни носители на информация. Днес библиотеките излизат от рамките на книгохранилища и се превръщат в информационни центрове. Библиотечните им колекции включват и нетрадиционни носители на информация: нотни издания, грамофонни плочи, картографски издания, графични издания и др. Благодарение на библиотечните фондове, днес можем да следим и да се запознаваме с историята на най-старите времена, можем широко да използваме дарбите на човешкия ум и да градим основите на цивилизацията от поколение на поколение.

Фиг.2. Дигитална библиотека на НБКМ – колекция „Български исторически архив“ <https://www.nationallibrary.bg/www/дигитална-библиотека/буа/>

Превантивните мерки и опазването на книжните фондове е гаранция за опазването и ползването на старите документи. Влиянието върху материалната основа на книгата или документа от хартия на светлината, влагата и прахта се отдава на физическото въздействие, под което материалът, от който се състои книгата, постепенно се унищожава. Ефектът на светлината върху хартията е сложен. Хартията отразява голяма част на падащите върху нея светлинни лъчи. Когато температурата и влажността се увеличават, процесите на стареене на хартиените документи, рязко се ускоряват. Естественото стареене на хартиите определя значителното изменение на експлоатационните възможности на документите. Каквото и да е замърсяването от органичен или неорганичен произход, то крие опасност при дълготрайното съхранение на фондовете и документите, особено веществата, които имат киселинен характер и под чието въздействие хартията активно се разрушава. Тези обстоятелства налагат във възстановителните процеси да се направи добро механично и химично почистване като част от консервационния процес.[1]

През последните години между българските библиотеки, музеи, галерии и архиви, независимо от липсата на национална програма за опазване на културно-историческото наследство и планове за дигитализация, се осъществява добра координация и се създават тематични дигитални колекции. Темата за балканските войни присъства в творчеството на видни български художници като Владимир Димитров – Майстора, Борис Денев и други, чиито творби са показани през 1983 год. в изложбата „Балканската война и българските художници“. Българските писатели, поети и публицисти, които участват в Балканските войни, са повече от шестдесет, като сред тях са: Йордан Йовков, Антон Страшимиров, Гео Милев, Людмил Стоянов, Трифон Кунев, Георги Райчев, Георги Стаматов, Николай Райнов, Константин Константинов, Чудомир, Димо Кьорчев, Хр. Ясенов и мн. др. Някои стават и жертва на войните – Димчо Дебелянов, Стамен Панчев, Владимир Мусakov, Страшимир Кринчев, Алберт Гечев, и др. В музеите се пазят разнообразни артефакти на участници в балканските войни – оръжия, лични вещи, фотографии, медали. [2]

Българският исторически архив съхранява близо 1 млн. разнообразни по вид документи, свързани с живота и дейността на изтъкнати български възрожденци, културни дейци, общественици и държавници от периода XVIII – XXI век. От тях в дигиталната библиотека присъстват: документи на БРЦК, на Георги С. Раковски – „Привременен закон за народните горски чети (1867 г.)“, Васил Левски – „Нареда на работниците за освобождението на българския народ (1871 г.)“, „Личните бележници на Васил Левски (1871-1872 г.)“, на Христо Ботев (1875-1876 г.), на П. К. Яворов (1889-1914 г.), както и на основателя на Духовно общество „Бяло братство“ Петър Дънов (1899 г.). Дигитализиран е също целият архивен фонд на българския поет с международна известност Гео Милев, в който се съхраняват неговите оригинални документи.[5]

Към днешна дата в дигиталната колекция „Български исторически архив“ могат да се видят 147 архивни документи посветени на „Балканската война“ сред, които ръкописни преписи, спомени, документи и бележки.

Фиг. 3. Документално наследство посветено на Балканските войни на сайта на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ <https://digilib.nationallibrary.bg/nbf/public/image>

Дигитализираните документи са портрети на български и чуждестранни политически, стопански, културни и църковни дейци, включително фотографии на техните семейства, близки и съратници; снимки свързани с българската възрожденска, нова и най-нова история; изгледи от български градове, села, истори-

чески местности, паметни места, свързани с определени лица и събития, водещи институции; изгледи от градове и селища в Европа и САЩ.[5]

3. Споменът за балканските войни представен в колекциите на национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Сто години след грохота на Първата световна война ние се докосваме до победите и погромите като разлистваме пожълтелите страници на писаната история в архивите, докосваме съхранените артефакти в музеите, допираме се до камъка и метала на войнишките паметници, вглеждаме се в старите снимки.

Фиг. 4. „Лицата на войната. 100 години от Балканската война“

През 2012 година по повод 100 години от започването на Балканската война Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ организира изложба „Лицата на войната. 100 години от Балканската война“, включваща повече от 200 фотографии и архивни документи. Снимките показват лицата на войната – офицерите и войниците, ежедневието по време на дните без сражения, заловените пленници, жертвите, но и триумфа от победата. В експозицията се включват

и част от кореспонденциите на генералите от българската армия, лични писма, карти на бойните действия. Експозицията съдържа оригинални документи и снимки сред които и „Манифест на Н.В. Цар Фердинанд I за обявяване на Балканската война“.[4]

През 2022 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ открива изложба по повод 110 години от Балканската война (1912-1913 г.). Експозицията е озаглавена „Не за завоевания се борим“ по едноименното стихотворение на Иван Вазов, написано седмици след началото на войната. Изложбата се състои от снимки и документи, които са част от архивите на Националната библиотека. В 14 табла и 7 витрини са изложени оригинални снимки на цар Фердинанд и на неговите съюзници – кралете на Сърбия, Гърция и на Черна гора, снимки на министър-председателите Иван Гешев и Стоян Данев, на генерали от висшето командване на българската армия, писма на българи, живеещи в чужбина, които са искали да бъдат причислени към армията, мемоари за събитията около създаването на Балканския съюз и хода на военните действия, архивни материали, отразяващи ужасите на войната и битата на бойното поле. Акцент е поставен и върху раждането на българската военна авиация в небето над Одрин, над Чаталджа и Цариград, над Булаир и Шаркьой, когато военните самолети се използват за пускане на бомби.[5]

Фиг.5. Плакат на изложбата „Не за завоевания се борим“ посветена на 110 г. от Балканската война.

Заключение

В контекста на Балканските войни беше разгледана разнообразната колекция от документи, фотографии и други архивни материали на библиотеката, илюстриращи усърдните усилия, предприети за каталогизиране и поддържане на тези ресурси в полза на изследователите и широката общественост. Отбелязано е значението на това документално наследство, което дава възможност за по-задълбочен поглед върху военните действия и човешките съдби по време на Балканските войни. Колекциите от документи и снимки предлагат ценни прозрения за човешката страна на военновременните събития. Чрез артефакти и документи от колекцията за Балканските войни докладът разкрива културно-историческа стойност на тези материали, показвайки тяхната ценност при разказването на историята за една бурна епоха. Запазването на военните спомени е изправено и пред редица предизвикателства, с които Националната библиотека се сблъсква, докато се стреми да поддържа историческите артефакти. Подчертава се значението на съвременните архивни техники и съвместни инициативи за осигуряване на дълголетието на тези ценни ресурси. Освен това докладът подчертава усилията на библиотеката да образова обществеността за Балканските войни, посредством различни образователни програми и изложби. Тези усилия не само възпоменават миналото, но и допринасят за запазването на колективната памет за войните. В заключение може да се подчертае дълбокото значение на съхраняването на паметта за Балканските войни и всеотдайната мисия на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в това благородно начинание. Документирайки и споделяйки историята на тези войни, библиотеката стои като пазител на човешката памет, обогатявайки разбирането за миналото и оформяйки нашето колективно бъдеще.[1,2]

Благодарности

Този доклад е реализиран в рамките на научноизследователски проект „От надежда към разочарование (представата за героичното) 1909-1914 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерството на образованието и науката на Република Бъл-

гария с Договор КП-06-M65/4- 16.12.2022 г. с ръководител д-р Антоний Станимиров.

Литература

[1] ANGELOVA, Radostina Andreeva, 1973- Prevantivni merki za opazvane na bibliotechnite fondove na Natsionalnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ / Radostina Angelova, Veska Lasheva. - Rez. na angl. ez.V: Biblioteka. - ISSN 0861-847X. - God. 27, br. 4 (2020), s. 41-46

[АНГЕЛОВА, Радостина Андреева, 1973 - Превантивни мерки за опазване на библиотечните фондове на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / Радостина Ангелова, Веска Лашева. - Рез. на англ. ез.В: Библиотека. - ISSN 0861-847X. - Год. 27, бр. 4 (2020), с. 41-46]

[2] Atanasova, Daniela. Elektronen arhiv na dokumentalното nasledstvo za balkanskite voyni. Sbornik s nauchni dokladi „Kulturno-istorichesko nasledstvo: Opazvane, predstavvane, digitalizatsia“, tom 1, Veliko Tarnovo, 2015. 126 s.

[Атанасова, Даниела. Електронен архив на документалното наследство за балканските войни. Сборник с научни доклади „Културно-историческо наследство: Опазване, представяне, дигитализация“, том 1, Велико Търново, 2015. 126 с.]

[3] Ofitsialen sayt na istoricheskijat muzey

[Официален сайт на историческият музей <https://militarymuseum.bg/ekspozitsii/hronologichna/balgarskata-armiya-v-balkanskite-vojni-1912-1913-g/>] [Видяно на 27 Октомври 2023]]

[4] Unikalna ekspozitsia, „Litsata na voynata. 100 godini ot Balkanskata voyna“, mozhe da se vidi v Natsionalnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

[Уникална експозиция, „Лицата на войната. 100 години от Балканската война“, може да се види в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. <https://lira.bg/archives/33871>] [Видяно на 26 Октомври 2023]]

[5] Natsionalnata biblioteka „Sv.sv. Kiril i Metodiy“ otkri fotodokumentalna izlozhba, posvetena na 110 godini ot Balkanskata voyna

[Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ откри фотодокументална изложба, посветена на 110 години от Балканската война, <https://www.nationallibrary.bg/www/2022/10/13/национална-библиотека-св-св-кирил-3/>] [Видяно на 25 Октомври 2023]]